

Jelling 963

Da forbindingen kom af, var Poppo's hånd uden brandsår. Det var ikke til at forstå for kongen og hans følge, der havde set missionæren bære et rødglødende stykke jern, indtil kongen selv sagde stop for denne demonstration af Poppo's tro og Guds kraft. At bære jernbyrd, som den glohede prøve kaldes, var at underkaste sig Guds dom, og Poppo's hedetur og uskadte hånd beviste, at den kristne Gud var stærkere end de gamle guder. Så kongen, Harald Blåtand (ca. 958-987), besluttede at gøre danerne kristne og dermed blev kristendommen Danmarks officielle religion. Der var uden tvivl mange, der fortsat holdt sig til den gamle tro, men kongen selv må senest ved denne lejlighed have ladet sig døbe. Begivenheden kan have udspillet sig i Jelling. For just dér, på den store runesten, som den fæmælte Harald gjorde til midtpunkt midt i sin slægts monument, fik hans dåd mæle, og Kristus på korset lader ingen være i tvivl om, hvad der nu gjaldt. Kristus er den sejrende konge og frelser, omspundet af vikingetidens båndslæng. Knudepunkterne i kong Haralds politik er tydelige, nemlig slægten, magten, troen. En treklang, der fortsat klinger i dagens Danmark.

Kristendommen var ikke noget nyt og ukendt på den tid, for vikingerne færdedes vidt og bredt, og allerede i Hamburg var alle kristne, og kirkens mænd beherskede det fælles sprog, latin. Den frankiske kong Klodevig (ca. 466-511) blev døbt i en tønde i år 498, og Frankerriket begyndte allerede

Harald Blåtand balancerede mellem hedenskab og kristendom. Folk kunne få både Tors hamre og kristne kors til at bære enten under eller på tøjet. Den vej, vinden blæste, ses af, at der er to kors og en hammer i formen fra Trendgården i Nordjylland. Korset er fra Rømersdal på Bornholm.

|| Lennart Larsen/
Nationalmuseet

at missionere over for Danmark senest i 700-årene, hvor munken Willibrord (ca. 658-739) forsøgte sig med den daværende konge med det vilde navn Angantyr. Meget kom der vist ikke ud af det, og Willibrord fik heller ikke held til at ende som martyr for sin tro, men døde i 739 som biskop i Utrecht. Det var først og fremmest de rige, de magtfulde og folk i byerne, som missionærerne søgte at vinde for det glade budskab og for at få deres beskyttelse. Sådan gjorde også Ansgar (801-865) i 800-tallet, hvor han var aktiv både i Danmark og i Sverige. Uden at drive gademission som Frelsens Hær fik han formentlig rejst et gudshus, en kirke, i Hedeby ved Sliens bred, og senere fik han lov til også at gøre det på en grund i handelsbyen Ribe, som datidens konge stillede til hans rådighed. Kirken er endnu ikke fundet, men en stor gravplads med bl.a. kristne grave tilbage til 800-tallet ved Ribe Domkirke kunne høre til den.

Ikke alt forløb glat. Der var hedensk modstand mod Ansgars mission i både det svenske og i Hedeby, men der er dog ikke tegn på religionskrig. Mange folk valgte nok, som en beboer i Hedeby gjorde det, at helgardere sig ved at bære en Torshammer med et kors på. En metalstøber i byen leverede både hedenske Torshamre og kristne kors fra samme støbeform. Men i en anden form, som er fundet i Nordjylland, er der to kors og kun én hammer. Markedet fungerede. Afgørende var, at Harald slog mønt i Hedeby med kristne kors, som folk respekterede ved ikke at klippe i dem. Det var ellers skik og brug, fordi man så kunne bruge mønterne efter vægt og ædelmetalindhold.

Politik med runer

Harald Blåtand traf den afgørende beslutning ca. år 963, og den mirakuløse historie er ført i pennen af krønikeskriveren Widukind (-efter 973) allerede få år senere. Beslutningen havde vidtrækkende politisk betydning, både ind- og udadtil. Den har krævet tilslutning på forhånd fra rigets mægtige. Dem måtte Harald lempe sig efter, før han efter gammel skik turde indtage sit højsæde på Nordhøjen i Jelling. Over for en forsamling af sit riges bedste mænd og kvinder kan han have fremlagt sin beslutning og peget på den færdige runesten. Den understregede om noget, at han mente det alvorligt. Alt må være foregået inden for det rhombeformede monumentområde på hele 12,5 hektar, som var omgivet af en palisade. Det var et areal så stort som fire gange Københavns Rådhusplads, og selv på en sådan dag var det nok ikke fyldt helt op med tilskuere. Haralds våbenklirrende hirdmænd kunne fra kanten af forsamlingen diskret understrege, hvad vej vinden blæste.

Faktisk var antagelsen af den nye tro til gavn for de ledende slægter, som ejede landets jord, især når de i tide formåede at tilpasse sig. Og modsat hvad man kunne tænke, forhindrede den nye gud ikke fortsatte vikingetogter med rig plyndring og erobring i det fremmede, fx af det kristne England. Anerkendelsen af kristendommen var et stærkt modtræk mod den tysk-romerske kejsers eventuelle planer om angreb på Danmark. Det kunne ikke længere retfærdiggøres ved, at landet var hedensk. Men kong Haralds udbygning af Dannevirke ved sydgrænsen mod kejserriget og hans landsomfattende system af cirkulære kæmpeborge skulle sikkert både afværge udenlandske trusler og holde lokale høvdinge stangen. Deres form som et hjulkors kunne vise hen til kristendommen. Det samme gør især barnegravene på Fyrkat samt måske to møntskatte i borgens nærhed med kong Haralds korsmønter.

Harald har kunnet hente inspiration fra den samtidige opbygning af det polske rige. Den polske herskerslægt fik med antagelsen af kristendommen og med magten i behold bugseret sig ind i det kristne Europa. Der blev tilmed bygget kirker af sten, som nok fik tilrejsende danskere til at spærre øjnene op. De polske herskere fik den tysk-romerske kejsermagts godkendelse, og på linje hermed kan kejseren have opfattet Harald som sin vasal, der levede op til sine forpligtelser ved at have ladet sig døbe af en tysk missionær. Derved stod Harald også i godt forhold til ærkebiskoppen af Hamburg-Bremen, hvis stift omfattede hele den nordiske missionsmark. Ansgar endte som den første ærkebiskop af Hamburg-Bremen, og en af hans efterfølgere var i 948 til kirkemøde med tre navngivne danske biskopper i sit følge. De kom fra Ribe, Slesvig og Aarhus, men det er uvist, hvad de havde af domkirker og residenser i deres bispebyer. Det

Kaos må have hersket i begyndelsen af skabelsen, men Gud satte verden i system. Som altings arkitekt stak han sin passer i centrum og skabte den kendte verden, planter, fisk, fugle, dyr og mennesker, de sidste i sit eget billede. Derefter hvilede han på syvendagedagen, og det blev op til menneskene at ære ham og holde hans bud. Her sidder Gud på sin trone med den kaotiske verden, og øverst lyder det: I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Billedet er fra domkirken i Toledos skattekammer.
|| Hans Jørgen Frederiksen

gælder også den nytilkomne biskop af Odense, der er nævnt i et kejserligt dokument i 988.

Harald bygger

Nu skulle man tro, at den nydøbte Harald ville begynde at rejse kirker overalt, men det rakte hans magt næppe til. En senere historie af krønikeskriveren Adam af Bremen (ca. 1040-1081) fra ca. 1070 om, at Harald byggede en kirke i Roskilde, er der ikke hold i. Men Harald må da i det mindste have givet sin nye gud husly i Jelling. Under den stenkirke fra ca. 1100, der stadig står i dag, er der udgravet spor af tre eller fire bygninger af tømmer oven på hinanden. Den ældstes grundplan svarede til vikingetidens langovale haller, og den kan have tjent både til gildeshal og til kirkeligt brug. Efter hallen fulgte endnu to til tre tomter af træbygninger, hvor en kirkegrundplan træder frem i form af et mindre kor, knyttet til det større skib mod vest. Vigtigt er det, at de i modsætning til hallen ligger øst-vest, som kirker skal, hvorimod hallen ikke følger den kristne hovedretning. Kongen med følge kan have brugt kirkerne, når han var i kongsgården i Jelling.

I den trækirke, der afløste hallen, indgik en træbygget kammergrav, som rummede et ukomplet skelet af en mand. Det kan være Haralds far, kong Gorm (-958). Teorien er den, at han først blev gravlagt i den ene af områdets to høje, Nordhøjen, hvori der er fundet et gravkammer, som er dateret 959-960, for så i ca. 966 at være flyttet nogle få meter til et nyt gravanlæg med kristen tilknytning. Ingen af trækirkerne bærer i øvrigt præg af noget ekstraordinært. Deres afløser blev omkring 1100 en ret lille stenkirke, hvis skib er bevaret som kor i den nuværende, langt større kirke, som kan have været til brug for sognets folk.

Tro, fortid og fremtid

Haralds alliancepolitik var med til at give hans slægt fodfæste i fremtiden. Også som kristen kunne han bygge på, at vikingetidens høvdinge må have stået for både den verdslige og religiøse magtudfoldelse. Flere steder – såsom på vestbredden af guden Tyrssø, den nuværende Tissø i Vestsjælland – er der fundet stormandshaller som centre i en omgivende bebyggelse. En sådan tømret hal med de krumme langsider og det højtreste, spånklædte tag over de hvidkalkede vægge kan have tjent Tissømanden som gildesal. Her indtog han som lokal fyrste forsædet og kunne modtage kongen, når han drog forbi. Et særligt anlæg i form af et tilstødende, indhegnet område med en speciel bygning i midten var måske den helligdom, hvor de kultiske handlinger var koncentreret. Et anlæg af samme slags lå der i Uppåkra, straks uden for den senere ærkebispeby Lund i Skåne. Her har arkæologerne kunnet følge den ubrudte kæde af den ene højtreste bygning efter den anden gennem 800 år, frem til ganske nær på missionstiden.

Men tro og praksis var forskellig fra område til område, og nogle slægter sprang nok hurtigere på vognen end andre. Selveste Hvideslægten, der i 1100-tallet hørte til kongens inderkreds, var sen til at blive kristen, men de kom efter det uden at fornægte de hedenske forfædre. Biskop Absalon (1128-1201) og hans bror Esbern Snares (-1204) oldefar hed Toke Trylle, og han blev ifølge slægtstraditionen født som hedning og først siden døbt. Det må være sket engang i 1000-årenes første del – og nok ikke på hans fars foranledning. For han, der hed Slau og siges at have grundlagt Slagelse, døde som hedning og blev ifølge beretningen lagt i en gravhøj. Absalon havde hedenske antikviteter på kaminhylden fra erobringen af Arkona, som han gav videre på sit

dødsleje i 1201. Men samtidig sørgede han til gavn for sin sjæl for støbningen af den store klokke til Lunds Domkirke. Omsorgen for ens egen og for de afdøde forfædres skæbne i det hinsides var et klart kristent træk, men gravgaver til den dodes efterliv faldt bort, om end bisper og konger lå i deres embedsdragt.

Lyden af klokker jog måske de gamle guder af lande, bort fra deres helligsteder. Historien stemmer med ældre, sejlivede opfattelser af, at de nye kirker blev lagt oven på de hedenske gudehov. Om de hedenske offerskikke er der skrevet skrækindjagende fortællinger, fx at der i Lejre på Sjælland hvert niende år blev ofret i alt 99 hankønsvæsener, både mennesker og dyr. Adam af Bremen har ca. 100 år efter Haralds tid en lignende, udbygget historie om svenskernes tempel i Uppsala. Her kunne man tælle op til 72 ofrede, som hang i træerne, og sangene, der blev fremført ved ofringerne, var ifølge Adam så sjofle, at han tav om dem. Men så kommer hans hensigt med historien, nemlig at han kendte til en hedensk præst, som blev blind, men genvandt synet. Det fandt sted i en drøm, hvor Jomfru Maria, Guds mor, åbenbarede sig for ham og gav ham besked på, at templet i Uppsala skulle indvies til hende.

Det hele skal tjene til understregning af kristendommens sejr. Kristen genbrug af et ældre tempel går tilbage til den tidlige kirkes tid, tænk blot på Pantheon i Rom, og også i Jelling mente man ved udgravninger i 1940'erne at have påvist tilstedeværelsen af et hedensk tempel under kirken. Dets blodvædede blotsten fra de hedenske ofringer skulle være genbrugt på alteret i den efterfølgende trækirke på helt samme sted. Den sten så jeg selv som dreng i kirken. Nyere udgravninger i både Jelling og andetsteds har blot ikke kunnet påvise

en sådan sammenhæng. Tolkningen var for stærkt inspireret af forholdene ved Middelhavet. Men der er dog fund under enkelte kirker i Norge såvel som i Sverige af ældre, kultiske fænomener.

Måske havde det meste hedenskab i Danmark fortabt sig i sagn og slægtshistorier, da stenkirkerne rykkede frem i 1100-1200-tallet. De tidligste kirker

Det gyldne krucifiks fra Lishjerg Kirke ved Aarhus er ældre end den forgyldte alterdekoration, det i dag indgår i. Dennes trækonstruktion er dateret til ca. 1135, mens krucifikset må være ældre og overtaget fra den trækirke, som der er udgravet spor efter. Selv uden sin manglende krone på hovedet er det herskeren, Guds søn, som roligt ser frem for sig mod kirkegængerne, for korset hang sandsynligvis i åbningen mellem kirkens skib og dens kor.

|| Lennart Larsen/
Nationalmuseet

af træ lå andre steder, eller de var kun få i tal, for det er så langt fra under alle stenkirker, der er opdaget spor af ældre trækirker. Faktisk blev de fleste stenkirker rejst på bar mark. Det kan fint hænge sammen med, at landsbyerne igennem århundreder flyttede fra sted til sted for at udnytte jorden bedst muligt. Hedenske kulthuse og sidenhen små, tidlige trækirker og deres kirkegårde kan have været med på turen et stykke tid. Eller også er kirkegængerne søgt tilbage til dem fra en flyttet landsby. Kristendommen indebar regler om, at de døde skulle begraves familievis i kirkegårdens indviede jord, der lå rundt om kirken, og ikke på slægternes særskilte gravpladser. Så på den ene side betød kristendommen et brud, på den anden, at strukturer i samfundet kunne fortsætte med den nye tro spændt foran.

Harald Blåtands kristning af danerne muliggjorde kirkens etablering i Danmark. Præster og snart også munke og nonner af mange slags kom til, og dermed blev der også etableret tidlige klostre.

Og før de fleste landsbykirker kom der også kirker i byerne. De ældste trækirker i Lund er fra lige før år 1000, efterfulgt af stenkirker, også i Roskilde.

Øverst i det kirkelige hierarki var domkirkerne for de otte bispesæder, som faldt endeligt på plads i anden del af 1000-tallet. Kirkens mænd forstod at bistå kongerne med udfærdigelse af dokumenter. Fx i 1085 med det gavebrev på jordegods og andet, som Knud den Hellige (ca. 1042-1086) skænkede til domkirken i Lund, som stod under opførelse. Af opremsningen af gavens spredte gods i Skåne, på Sjælland og Amager fremgår, at der bl.a. er tale om ejendom, kongen har indkasseret som bøde fra fredløse mænd, som købte deres fred af ham.

Kongemagten blev styrket og moderniseret af sit samspil med den nye tro, og i 1104, med pavelig godkendelse, fulgte udskillelsen fra Hamburg-Bre-

men og oprettelsen af det nordiske ærkebispesæde i Lund. Kirken fik sin medbragte struktur på plads, men at skildre alle slags kirker og klostre ville falde uden for denne bogs rammer. De omfatter middelalderens landsbykirker i det nuværende Danmark i perioden fra ca. 1000 til 1536.

Med få undtagelser er kun stolpehuller og andre spor i jorden bevaret, når det gælder de tidlige trækirker. Således også i Hørning ved Randers. Men her lå der også en hjælkestump med udskåret og bemalet drageslyng på ydersiden i den yngre stenkirkes mur. Planken danner forlæg for afslutningen af væggen i den rekonstruerede stavkirke på Moesgaard Museum med dens retkantede kor og skib. Andre detaljer, såsom højden og tagets udformning, er hentet andetsteds fra.

**|| Sten Porse/
Wikimedia Commons**